

Válságtanulságok nagy adagban, erősen fűszerezve

Farkas Beáta (szerk.): *The Aftermath of the Global Crisis in the European Union*

Oxford Scholars Publishing, Newcastle, UK, 2013, viii + 280 oldal

Nem igazán lehetünk biztosak a 2008 ősze óta zajló világgazdasági válságfolyamatok lezáródásában és főleg a mérhető végkimeneteleit illetően, sem globálisan, sem Európában. Egyet azonban meglehetősen biztosan állíthatunk: „...a válság jelentős és tartós-nak nevezhető átalakulásokat hozott a gazdasági folyamatokban általában és a pénzügyi rendszerekben különösen, vagy legalábbis az ezekről a változásokról kialakított képünket alapvetően át kellett formálni” (1. o.). Ezekkel a szavakkal vezeti be a remek, új kötetet a szerkesztő Farkas Beáta. Egyet érthetünk vele. A válság megváltoztatatta a korábban tipikus helyzetleírásokat, a gazdasági növekedés, a költségvetés és költségvetési politika tekintetében egyaránt új értelmezéseket követelt, különösen Európában az úgynevezett kohéziós (vagy népszerűbb nevén a felzárkózási) övezetekben, amelyek közel egy évtizede szenvednek a külső és belső átalakulás kényszerintézkedéseitől. A bajok látszólag a pénzügyi piacokon kezdődtek, és vezettek el egy igen súlyos – az egész euróövezetet és az azon kívülieket is megrázó – krízishez. Az euróválság mögött azonban, sajnos, egészen régi eredetű társadalmi teljesítménybeli (termelékenységi és intézményi) gyengeségek állnak. Az európai valutaunióban hosszú távon elképzelt folyamatok nem valósultak meg, a felzárkózás pályái alaposan átalakultak. Ezekről az új típusú gondolkodást igénylő kérdésekről és újszerűnek nevezhető válságinterpretációkról szól az impozáns tanulmánygyűjtemény, amely remekül gyűjtötte össze a nemzetközi kutatói gárda munkáit.

A kötet szerkesztése világos, három fő téma köré csoportosítja a tanulmányokat. Az első rész az európai növekedési kilátások tekinti át, a második az átalakuló költségvetési és monetáris politikákat részletezi, gyakran új szemléletet is kínálva. A harmadik rész a kohéziós országok válságkezelési gyakorlatának tanulságait veti egybe.

Az első rész első tanulmányának (*Fabian Zuleeg: European Crisis: A Lost Decade or Stronger Future?*) legfontosabb tézise, hogy jelenleg Európa szinte egy úgynevezett tökéletes vihar (*perfect storm*) néz elébe (15. o.): az európai átlagpolgár szemében elveszni látszik a korábban oly nehezen kialakított intézményi hitelesség; ugyanakkor a domináns társadalmi-gazdasági modellek destabilizálódásának is tanúi vagyunk. Ha nem sikerül szilárdan helyes megoldásokat találni az öregedés, az erőforráshiány, a növekvő egyenlőtlenségek, a klímaváltozás és az úgynevezett válságországok fokozódó lemaradásának problémáira, akkor nagyon nehéz lesz belátni, hogyan fog az Európai Unió kikerülni a jelenlegi nehézségek szorításából. Az euróválság, a fiatalok nagyon jelentős mértékű munkanélkülisége csak az előszelét jelentik a készülő

viharnak. Nagyobb vihart fog okozni az, ha az átlagpolgár hite megrendül, és tartósan kiábrándul az európai intézmények és általában az integráció további jövőjéből. A szerző új európai víziót és nagy formátumú közös lépéseket sürget.

A finn *Matti Viren* azt tárgyalja, hogyan lehetne a növekedést gyorsítani Európában. A szerző a 15 EU-tagállam 1971–2011 közötti növekedését vizsgálja egy egyszerű lineáris regressziós modellben. Hagyományosan használt tényezőket épít be a regresszióba, a munkabér-jövedelmek aránya, a reálárfolyam, adóbevételi hányad, illetve a kormánykiadások GDP-ben kifejezett aránya, a keresők és eltartottak aránya (függőségi ráta), az átlagos munkaidő változása, a cserearány és a reálkamatok adják a magyarázó változók együttesét. A 253 adatponttal OLS- és GMM-módszerekkel kapott eredményekből egyértelmű következtetések nem vonhatók le a gazdasági növekedés tartós tendenciájára. A növekedést serkentő változatok – a szerző kifejezésével – zavarba ejtő sokasága tárul fel. A tanulmány végkövetkeztetése a hagyományos, leginkább liberális értelmezésekhez áll közel: csökkenteni kellene az állami szektor súlyát és az adókat; növelni a magánszektor versenyképességét.

A japán *Masahiko Yoshii* az euróövezet problémáinak a megoldásához szól hozzá a japán gazdaság elveszett évtizedeiből levonható tanulságok számbavételével. A legfőbb meglátása, hogy Japán esetében – noha korán észrevették a beruházási boom kifulladását – az alkalmazott ösztönző csomag túl kevés volt, és túl későn jött a több mint egy évtizedre lefagyott hitelportfóliók újraélesztésére. Sem a monetáris politika, sem a költségvetési politika nem tudott átütő sikert elérni a növekedés újraindításában. A japán szerző tanácsa: „hamarabb – és a központi bankoknak, a kormányoknak és a nagyvállalatoknak együttesen – kell cselekedni a konjunktúra feltámasztásában” (36. o.).

A második részt bevezető tanulmány a luxembourgi székhelyű Európai Számvevőszék – a struktúrapolitikát, a közlekedést és az energiaszektorokat felügyelő – igazgatója *Gabriele Cipriani* tollából született. *The EU Budget: A Trojan Horse for Better National Spending* című írás meglepő állításokat tartalmaz, ugyanakkor ritka alkalom, hogy egy olyan szakember véleményét ismerhetjük meg, aki nemcsak történetiségében látja ez európai költségvetési eseményeket, hanem saját maga is aktív döntéshozóként vesz részt azokban. Érdemes hallgatni rá, amikor például azt mondja, hogy „az EU-célok eléréséhez nem feltétlen kell pénzt költeni. A legnagyobb növekedési tartalékok a szabályozásban rejlenek, a források elköltése önmagában nem elégséges feltétele a tartós és látható eredménynek. A rosszul elköltött büdzsé olyan, mint az elszalasztott lehetőség: *ex post* nem reparálható.” A szerző ajánlása is innovatív és konstruktív: „néhány kiemelt programra kell több pénzt fordítani, és nem sokkal kevesebbet a maradék 70 folyó programra, ugyanis az EU költségvetésének a tortának kell lennie, nem pedig a habnak a tortán” (78. o.). Az EU-kiadások nagyobb átláthatóságát és elszámoltathatóságát sürgeti a szerző.

Darvas Zsolt, a brüsszeli Bruegel Intézet munkatársa *The Eurocrisis: Ten Roots but Fewer Solutions* című tanulmányában az euróválságot elemezve határozottan kiemeli a válságkezelési teendők halaszthatatlanságát és a politika felelősségét. Az euró egzisztenciális válsággal szembesül. Miért olyan nehéz e válság csillapítása? A tipikus válasz: mivel az euró nem optimális valutaövezetben működik, eleve tökéletlen mechanizmusokon keresztül közvetít. Az EU intézményei és pénzügyitranszfer-mechanizmusai ugyan tökéletlen mechanizmusok, de mégis funkcionáló kereteket kínálnak. Noha az

optimális valutaövezet kialakításának perspektívái nem látszanak, szükség van jó megoldásokra. Ehhez javulnia kell a dél-európai gazdaságok teljesítményének (ehhez s a fokozatosan javuló keresleti viszonyok követéséhez pedig munkapiacai nagyobb rugalmasságára és jobb adaptációs képességére van szükség). Aligha arat nagy tetszést, de a fejlett EU-országokban a munka egységköltségének és az átlagos inflációnak kell növekednie ahhoz, hogy az euróövezetben az árak és a bérek közötti eltérések csökkenjenek. Nincs napirenden a fejlett országokban, de költségvetési expanzióra is szükség lenne. Egy gyengébb euróárfolyam szintén jó eséllyel segíthetné a gyengélkedő déli államok költségvetési kiigazítási kísérleteit. Ehhez viszont további mennyiségi könnyítés kellene az Európai Központi Bank részéről – ezt *Darvas* [2012] egy másik munkájában már részletesebben kifejtette. Végül, ha a tartóssá és hihetővé tehető növekedési fordulatot szeretnénk látni, sokkal inkább hosszú távú beruházási programoknak, mint újabb segélyeknek és puha kölcsönöknek kellene elindulniuk Görögország kimentésére.

Losoncz Miklós *The Sovereign Debt Crisis and the Weakening of the Pillars of the EMU* című tanulmánya az euróövezet válságát és a késve és nehezen, de mégiscsak elindult intézményátalakítási lépéseket elemzi. Végső következtetése, hogy az államadósságválság kialakulásáért nem a közös valuta, hanem néhány euróövezeti tag felelőtlen költségvetési magatartása okolható. A meglévő jogi keretek kényszerítő-fegyelmező ereje elégtelennek bizonyult a hosszan tartó költségvetési kilengések megakadályozásában és az adósságpályák hosszú távon is tartható szinten tartásában. Az euróövezet elhagyása ugyan lehetséges opció, de rendkívüli áldozatokkal járna mind az erős, mind a gyenge országok részéről. Ezért indokolt az újabb és újabb pénzügyi intézményi erősítés (bankunió), erőteljesebb integráció. A reálisan járható út az euróövezetben a belső leértékelés – az adósság elinflálása az Európai Központi Bank indirekt mennyiségi könnyítéseivel –, ami viszont kifejezetten fájdalmas ár- és bérintézkedéseket, súlyos költségvetési megszorításokat igényelne. Ezeknek a lépéseknek a növekedést visszafogó hatása ugyan vitán felül áll, de nemigen van más út (128–129. o.).

A harmadik rész a felzárkózó országokkal foglalkozik, amelyet *Farkas Beáta*: *The Crisis as a Turning Point in the European Convergence Model* című tanulmánya vezet be. A válság lelassította, majd megállította a gazdag és a szegényebb EU-tagországok közötti jövedelemkülönbségek csökkenését, a konvergenciát. Sajnos erősen eltérő vélemények vannak a konvergenciamodell újraindítása tekintetében. Például *Gill-Raiser* [2012] úgy vélik – ismerteti a szerző e Világbank-tanulmányt –, hogy a konvergenciagép (sic!) újraindítása nem okozhat nehézséget (146. o.), ha sikerül a szolgáltatások piaci liberalizációját befejezni, akkor a remények jók egy ilyen újraindításra. A tanulmány szerzője azonban jóval óvatosabb és hihetőbb érvelést kínál: a legnagyobb garancia a konvergencia elvesztett lendületének visszatértére, ha a külföldi és belföldi vállalatok közötti termelékenységkülönbség csökken. Ehhez azonban fegyelmezett nemzeti gazdaságpolitika is kellene. A jelenlegi hivatalos kohéziós politika azonban tartalmi és eszközoldalról egyaránt felülvizsgálatra szorul (149. o.). A többsebességes Európa fennmaradása vélhetően rövid úton kikezdi majd az integrációt – zárja tanulmányát *Farkas Beáta*.

Kovács Árpád *Crisis Management: Similarities and Differences in the Newly EU Accessed CEE Countries* című munkája a válságkezelés azonosságait és különbségeit tekinti át az újonnan csatlakozott közép-kelet-európai országokban. A részletes összehasonlító

elemzésben a szerző arra a megállapításra jut, hogy a jelenlegi válság globális, helyi és nemzeti szintű problémák sajátos keveréke, amelyben az intézményi rendszerek képtelenek a gazdaságátalakítási folyamatokat kezelni. A többdimenziós válság egyik fő forrása az EU keleti és déli irányú terjeszkedése. A szerző szerint a válságkezelési lépésekben több volt a hasonlóság, mint a – leginkább a beavatkozások mértékében meglévő – különbség. A szakirodalomban viszonylagos egyetértés van abban, hogy a nem megfelelő vagy elsietett kormányzati lépések elmélyítették a válságot. E kérdésben hasonlóképpen érvelt jelen írás szerzője is (vö. *Magas* [2012]). Továbbá, és ez talán a fontosabb következtetése a szerzőnek, hogy a közép-kelet-európai és déli országokban nem látszik a jól átgondolt válságkezelési koncepció, például a kormányzati *versus* közösségi finanszírozási feladatok egyértelmű megkülönböztetése. Az EU-10 (Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) felzárkózási esélyei annyiban javultak, amennyiben jobban tudtak integrálódni magországokhoz (175. o.). A szerző Magyarország felzárkózási esélyeit inkább Romániához és Bulgáriához érzi közelebbinek, amikor azt hangsúlyozza, hogy e három ország közös gyenge pontja elsősorban a régről elmaradó beruházások beragadása tartósan alacsonyan szintre.

Nem teljesen világos a szerző azon megállapítása, hogy a fenntartható fejlődés és felzárkózás nemcsak a szakpolitikák megfelelő elegyén (*policy-mix*), hanem a külső és belső társadalmi adaptációs kényszerhez való intézményi és egyéb – „minőségi” – alkalmazkodási jellemzők meglétén vagy hiányán is múlik. Noha a szerzőnek igaza van abban, hogy ezeket aminőségi elemeket nehéz mérni (175. o.), ám konkrétum e tárgyban nem látszik. Homályos maradt ugyanis, hogy leginkább a közösségi finanszírozás tételei tekintetében (főleg Magyarországnak) pontosan miben kéne javulni és milyen mértékben. Hol a nagy javulás lehetősége? E hiányérzet ellenére a tanulmány egy sor nagyon érdekes közös és érdekes válságkezelési lépést tár fel.

Kiss Gábor Dávid és *Andreas Kosztopoulos* *The Adequacy of Inflation-targeting Monetary Policy and Eurozone Participation for the Central-East-European Countries* című írása az inflációs célkövetés sikerességét elemzi a közép-kelet-európai országok példáján. Két fő kérdést tesznek fel a szerzők. Van-e maastrichti kritériumok előírásai szerinti tőkepiaci konvergencia az euróövezet és a vizsgált országok között? Képesek-e a vizsgált országok központi bankjai válsághelyzetben egyedül védekezni?

Ez az elméleti megalapozottsággal megírt, szigorú definíciókkal és elismert diagnosztikus modellekkel empirikusan is megtámogatott tanulmány – ha szabad így fogalmazni – a kötet egyik „legerősebb darabja”. A szegedi szerzőpáros az úgynevezett szélsőséges kereskedelmi napokon zajló események vizsgálatával azt igazolta, hogy a kötvénypiacokon a maastrichti típusú konvergencia nem létezett, vagy éppen eltűnt, legalábbis a 2008. évi válságos hetekben. A járványszerű és a hirtelen együttmozgó magatartás egyaránt jellemezte a valutapiacokat, ráadásul ezeknek a komplex mozgásoknak az iránya és erőssége nagyban változott a restriktív és expanziós monetáris politikai környezetekben. A cseh, a magyar és a lengyel devizák a nagy volatilitású kerekedési napokban nem tudtak együtt mozogni, a hirtelen jött külső sokkoknak jobban ki voltak téve, mint a nagyobb devizák. A monetáris politika adaptív hatása éppen ezekben a nehéz napokban alig vagy egyáltalán nem volt érezhető. Az inflációs célkövetésnek mint a monetáris politika alapjának tehát fenn kell maradnia a régióban, de a tőkemozgások és pénzügyi innovációk

azt követelik, hogy a központi bankok növeljék mind a pénzügyi stabilizációhoz, mind a regionális együttműködéshez szükséges intézményi kapacitásaikat (177. o.).

Anna Visvizy *Addressing the Crisis in Greece: The Role of Fiscal Policy* című tanulmánya a görög költségvetési politika válságba sodró szerepét elemzi. A szerző arra a nem hétköznapi következtetésre jut, hogy az erősen orrnehéz költségvetési politika, amely inkább próbált masszív adót emelni, mint a kiadásokat csökkenteni, jelentős mértékben súlyosbította a válságot, mivel még jobban lefojtotta (drágította) a gazdasági aktivitást. A szerző a hírheft görög adóelkerülés mítoszát igyekszik eloszlatni. Tegyük hozzá: nem éppen sikertelenül, sőt! Lényegében elfogadható a szerző azon érvelése, hogy a görög kormány alapvetően a magánszektorra terhelte az alkalmazkodás költségeit, hogy megóvja az állami szektort a nagyobb átalakítási kényszertől. S ezzel valójában összeszűkültek az adóbevételi források (233. o.). De csak ezért omlott össze az adóbevételi tervezet? – kérdezhetnénk. Noha a forgalmi adók körülbelül 63 százaléka nem folyik be Görögországban – ami valóban kiemelkedő adóelkerülést sejtet –, a szerző mégis túlzottnak tartja leginkább ezt a tényezőt megjeleníteni a bajok fő forrásaként. Szerinte a magángazdaság kiszorítása fontosabb momentum a növekedés újraindíthatósága szempontjából, mint bármi más. Érdemi, de erősen szűkítő felvetés; s számomra ez – mint mindent eldöntő mozzanat – nincs meggyőzően bizonyítva.

Mihályi Péter *The Causes of Slow Growth in Hungary* című tanulmánya logikus, egyszerű, de átütő erejű érvekkel tárja eléink a növekedési probléma gyökereit. A kötetnek ez a zárótanulmánya számomra azért emelkedhet talán kicsivel feljebb a többinél, mert meggyőzően erősíti meg a közgazdaságtani főáram erejébe vetett, ám az utóbbi években alaposan megrendült hitünket. Nehezen vitatható érvekkel, adatokkal és az elmúlt fél évszázadban született alapmunkákra való hivatkozással, kellő logikai és statisztikai erővel mutatja meg a szerző, hogy a magyar gazdaságban nem áll más növekedési forrás tartósan rendelkezésre, mint a meglévő fizikai és emberierő-források jobb elosztása. A rendre elmaradó termelékenyséjavulás és a gyenge növekedési teljesítmény leghamarabb azonosítható jegyei között sorolja fel Mihályi azt aényt, hogy Magyarországon a munkaerő átlagban (munkaórában) sokkal többet dolgozik (!), mint az OECD-országok átlaga, de sokkal kevésbé termelékenyen tölti el az időt a munkahelyen. Noha a munkaerő képzési szintjeinek átlagai megfelelők nemzetközi összehasonlításban, mégis az utolérni kívánt országokhoz képest a magyar termelékenységi szint fele-harmada az általunk követendőként emlegetett osztrák, svájci vagy akár szlovák szintnek. Meglepetés számba mehet Mihályi Péternek azon véleménye is, hogy *nem az oktatás mennyiségi mutatóival van a baj* (265. o.). A szerző meglátása szerint a nagyon rossz növekedési adatokat tekintve az alacsony foglalkoztatás sokkal inkább szimptóma, következmény, semmint az elmaradó növekedési dinamika kiváltó oka. Ezt az állítást is ritkán hallani, pedig a kínálatbővítés, a munkahelyteremtés elemi szintű mikroökonómiája áll mögötte. A remélt termelékenységi felfutás nem jöhet el újabb fogyasztásnövelő állami költsékezéssel, hanem azt csak a magánszektor új beruházásai indíthatják el. A termelés ugyanis önmagában még nem érték, csak azt nevezhetjük elfogadható értéktermelésnek, ami iránt hosszabb időn át érzékelhető és megmaradó kereslet jelentkezik (239. o.). Ezek az érvek egyszerűek, bár nem triviálisak, de mindenképp egy erős főáramú közgazdaságtani gondolkodást illusztrálnak, amellyel nehéz vitába szállni.

Ez a kötet kiváló, jobbára „nehezebb fegyverzetbe” való muníciót kínál angol nyelvű mester- és PhD-kurzusok hallgatói számára, mert korszerű szemléletben, nívós és gazdag dokumentációval, kiváló szerzők tollából nyújt betekintést az európai uniós és magyar válságkezelés műhelytitkaiba. Kierlelt válságkezelési tanulságból kapunk nagy adagot, kellően fűszerezve, ízelítőt olyan tudományból, amely korrekt, aktuális és – ami legalább annyira fontos – élvezetes is.

Hivatkozások

- DARVAS ZSOLT [2012]: Intra-euro rebalancing is inevitable but insufficient. Bruegel Policy Contribution, 2012/15.
- GILL, I.–RAISER, M. [2012]: Golden Growth, Restoring the Lustre of the European Economic Model. The World Bank, Washington.
- MAGAS ISTVÁN [2012]: External shocks and limited absorption in a small open economy: the case of Hungary. Post-Communist Economies, Vol. 24. No. 1. 1–14. o.

Magas István

Magas István tanszékvezető egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszék (e-mail: istvan.magas@uni-corvinus.hu).

Közgazdasági Szemle

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a Közgazdasági Szemlét ___ példányban, az alábbi címre:

Megrendelő neve: _____

Címe: _____

A kézbesítés helye: _____

Az előfizetési díjat csekken fizetem.

Az előfizetési díjat pénzüintézeti átutalással egyenlítem ki.

Előfizetési díj egy évre 26 400 Ft fél évre: 13 200 Ft

_____

dátum

_____

alíírás

Megrendelhető levélben: Magyar Posta Rt. 1900 Budapest; faxon: 303-3440;
e-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu